

काजरफळ कथेची लेखन प्रक्रिया : एक अंतर्मुख करपी अणभव

- प्रकाश पर्येकार

१९९४ वर्स. माय म्हयन्याचे दीस. हांव आनी म्हजी आवय भायर पडवेर बशिल्लीं. म्हजो मदलो भाव शिवराम आंगणात उबो आशिल्लो. 'सांवड्ड्या वचोन कामेरी सांगोन यो. बुधवारा पुरण लुवोयो.' म्हजो व्हडलो भाव गणेशान ताका सांगलें. गणेशाक सगळे दादी म्हणटात. दादीच्या हांतात दांतांच्या कोयत्यो आशिल्ल्यो. त्या कोयत्यांक पाजोवपाक तो मेस्तागेर वचपाची तयारी करतालो.

'बेगी पुरण लुवोन मळणी घालात. गवात कदाचें कुडयेर येयल्यार पुरो. पावस कोसळूक लागल्यार पुरण हातीक मेळचीना.' म्हजे आवयक भाताचेकय गोरवांच्या गवताची चड काळजी. गरमी खूब वाडिल्ली. उकाडो मरतालो. आंगाक घामोळें फुटिल्लें. ह्या दिसांनी मळब दम टेटालें. पावस केन्नाय कोसळपाची शक्यताय आशिल्ली. त्या काळार न्हंयचे दोनूय तडिनी गांवचे लोक पुरण शेतां कसतालें. ल्हान व्हड शेंकड्यानी पुरणी. ह्या पुरणींचें काम डिसेंबर म्हयन्यात सुरू जातालें. फेब्रुवारी मेरेन पुरण शेंतां रोपून जातालीं. एप्रील म्हयनो सोंपल्यार वा माय म्हयन्याळत पुरण लुवून-मळून भात घरांत पावतालें....

'एका वर्सा असोच आड्याळो पावस येयल्लो आनी सगळ्यांच्यो पुरणी व्हांवून गेल्या...' आवयन सांगपाक सुरुवात केली 'खंयच्या वर्सा?' हांवें आवयक मदींच थांबयत प्ररन केलो. 'जातली विशेक वर्सा. कांय जाणानी आपल्यो पुरणी कातरपाक सुरवात केल्ली. आमची पुरण सारकी पिकांक नासली. भात कातरपाक आनीक पंदरा दीस तरी जाये आसले. घे पावस... एका रातयात म्हादय न्हंयन सगळें व्हांवयलें... शेतकारांच्यो बोबो पडल्यो. पुरणकार रडपाक लागले.'

आवय सांगताली आनी हांव कान लावन तिची सांगणी आयकतालों... 'वीस वर्सांनी असोच आड्याळो पावस येता खंय' तिचे ते सांगणेन हांव अस्वस्थ जालो. एक भयानक दृश्य म्हज्या दोळ्यां मुखार उबें रावलें. ह्या वर्सा तसोच पावस येयना मूं? आनी येयलो जाल्यार! मनात बेश्टोच भय दाटून आयलो. हांगा एक घडलें. तिचे ते सांगणेन म्हज्यांतलो कथाकार जागो जालो. हांवें वितलें. हो विशय कथा लेखना खातीर बरो आसा.

थारिल्ल्या वेळार आमची पुरण लुवून जाली. मळणी घालून गवताची कुडी तयार जाली. वारें करून भात घरांत आयलें. पूण आवयन सांगिल्ली गजाल म्हजे तकलेंतल्यान कशीच वचना जाली. अशें खऱ्यानीच परत घडलें जाल्यार? झोतिच्यो आनी वांयगण्यो अश्यो दोन प्रकारच्यो पुरणी आसात. झोतीची पुरण करपी न्हंयचे तडीवयले मोठे फातर कालयांव आनी रेंव कश्टान काडून न्हंयत घालतात. निवळ तळ तयार जातकच न्हंयच्या वटेन शितारी लायतात. त्या तयार केल्ल्या तळार झाडाचो ताळो पसरायतात आनी ताचेर भायली अडेची माती आनी कुसारें मारून पुरण शेंत रोपून काडटात. आमचे वांयगणे पुरणीचें वेगळें. हांगा शेंकड्यानी ट्रक रेंव, रेबो आनी कुसारें व्हांवून येवन पडता. हें काडपाक वयर न्हंयक बांद घालून उदक भितर घेतात आनी तें सगळें चर मारून परत न्हंयत व्हांवोन घालतात. तळ निवळ केले उपरांत जोत घालून पुरण रोपतात.

आमचे हें वांयगणे पुरणीत हांवें कश्टांचें काम केलां. पुरणीत काम करपाचो सगळो अणभव म्हजे गांठीक आशिल्लो. ताका लागून कथा बरोवप म्हाका सोंपें जातलें

अशें येवजून हांव कथेच्या कथानकाची मांडावळ येवजूपाक लागलों. हे कथेत आमच्या घराण्या संबंदीत कथानक घेवं येतालें पूण तें हांवें टाळ्ळें. ताचे फाटल्यान कारण म्हत्वाचें म्हळ्यार आमची वांयगणी पुरण आनी तिवूय आमची स्वताची. स्वताची आनी तिवूय वांयगणी हाचे मदीं कथानक घुंवल्यार तातूंत खरसाण आसचिना. म्हाका हे कथेचो नायक हो पुरण शेंत नाशिल्लो गरीब कश्टाळू जाय आसलो. तो दुसऱ्या कोणाची तरी झोतिची पुरण अर्दलीन करता आनी निमाणी ती पुरण लुंवचे पयलींच व्हांवून वयता अशें दाखयल्यार ती कथा चड काळजाक भिडटली.

कथेतलीं पात्रां येवजीता आस्तना हांव खूबच जतनाय घेतां. एक एक पात्र निवडून तांचेर स्वतंत्र विचार करतां. तांचो वेगळो स्केच काडटां. तांचे भितरले आंतर संबंद सोदून काडटां. मानसशास्त्रीय नदरेन तीं पात्रां एकामेकां पासून वेगळीं कशीं तें थारायतां. तांचो समाजाकडेन आनी समाजाचो तांचे कडेन आशिल्लो दृश्टीकोण लक्षांत घेवन तांच्यो व्यक्तीरेखा बांदून काडटां. हें सगळें जायते दीस तकलेंत घोळत आसता.

कथेच्या मुखेल पात्रां खातीर फटी आनी फटलें हांचो घराबो हांवें निश्चीत केलो. दिसवाड्याचें काम करून पोट भरपी ह्या जोडप्याक दोन भुरगीं. व्हडलें इमाल आनी धाकलो चलो बाबी. इमाल भटवाडी भटाच्या कुळागरात कामाक वयता जाल्यार बाबी शालेक. हे कथेतलो काळ हो म्हज्या भुरगेपणातलो घेतला. १९७०-८० ह्या दशकात आमच्या गांव परिसरातलो समाज आनी थंयची समाजवेवस्था खूब वेगळी आशिल्ली. शिक्षण कमी. नोकरदारवर्ग तर नाच म्हळ्यार जाता. कुमेरी शेतां कसपाचें बंद पडिल्लें. हालाकिची परिस्थिती आशिल्ली त्या वेळार. भड्डाचीं आनी वांयगण शेतां खूब थोड्या लोकांचीं. गांवात कांय जाणागेर गोरवां आनी मेजक्याच जाणांच्यो बागायती... पूण कोणागेर कांयच ना तो म्हादय न्हंयचे तडीर वचून पुरणी खातीर जागो सोदतालो. हांगा पुरण जावं येता असो अंदाज करून तो मागीर पुरणीच्या कामाक लागतालो. सुरवेक सांगलां तशें पुरण शेतांत कश्टांचे काम. आरुखें घराणें पुरण शेंतांत देवले शिवाय काम पुराय जांवचेंना. म्हयनो देड म्हयनो पुरणीचें काम चलतालें. दिसावडो करून कामाच्या पयश्यांचें तांदूळ विकते हाडल्यार तें फायद्याचें पूण लोकांक काम तरी खंय आसा ?

पुरण हेंच पोट. तीं कसयल्यार चारदीस गोटे खावंक मेळटले अशें येवजून पुरण करपाक जण एकलो धडपडटालो... ही कथा बरयताना म्हज्या मुखार देख म्हण आशिल्लो तो कुडशें गांव. हो म्हज्या शेजारचो गांव. ह्या गांवचे लोक चडशे काम करून पोट भरपी. बायलां तशेंच

दादले भटाच्या कामाक वचून आपलो संवसार चलयताले. गरीबी आनी पुरण अशी हांवें त्या वेळार सांगड घातिल्ली आनी तें सत्य आसा.

म्हजी ही कथा कोंब्यान घातिल्ल्या सादान सुरू जाता. शीं पडिल्लें आसता आनी फटलें शिंयान कुडकुडतच उठ्ठा. चुर्लीतलो गोबर भरून उजो पेटयता. आपलें आंग शेकयता. माणीत नाचण्याचें पीठ घालून तें मळटा. तव्यार भाकरी भाजतां भाजतां आपल्या घोवाक उठयता. मागीर भुरग्यांक उठयता... नाचण्याच्यो भाकरी भाजप. तीं भाजपाची तरा. लाकडाचे माणीत पीठ मळप. चूल, तवो, दवली, भगुणें, गुळबी, तपलें हें सगळें हांवें आमगेर पळयल्लें आनी हांवें अणभविल्लें. अशे तरेचें ग्रामीण जीवन आयज आमचे सत्तरीत काळभायरें जालां.

बाबी ह्या पात्रांत म्हजें व्यक्तीमत्व झळकला. सकाळीं उठून भाकरी भाजपा पुरतें फटल्याचे व्यक्तीरेखेत म्हजी आवय आसा. वयलो प्रसंग तसो पळोवंक गेल्यार म्हज्या भुरगेपणातलो आसा. भाकरी भाजतकच आवय काम करपी घरांतल्या मनशाक दोन भाकरी दिताली. आनी म्हज्या सारक्या ल्हान भुरग्याच्या हातार मात अर्दी वाट्याक येताली. ही याद म्हाका घट आशिल्ल्यान हो प्रसंग हांवें हे कथेत उबो केला.

हे म्हजे कथेत पुरणशेत नाशिल्ले फटी मालूची पुरण अर्दलीन करता. मालू हें पात्र म्हजे वळखीचें. आमच्या गांवपलतडचो हो मालू तारचे कोंडीकडेन पुरण कसतालो. पुरणीचें काम करता आसतना हांवें ताका भुरगेपणात लागींच्यान पळयला. मुखार ताणे आपले कडेन काम जायना म्हण दुसऱ्याक आपली पुरण कसपाक दिल्ली. हें मनात आशिल्ल्यान हांवें ह्या गांवाचें पात्र कथेत घेतलें.

हांवें केल्ल्या सर्वेक्षणा प्रमाण वयर उरतें तें सकयल गांजें मेरेन वट्ट ५२३ पुरणी आसात. कोंड आनी खराडी, खराडी आनी कोंड अशी म्हादयच्या पात्राची रचना आसा. धवळांची, तारची, आंब्याकडली आनी दुयाची कोंड अश्यो चार म्हत्वाच्यो कोंडी म्हज्या गांवाच्या परिसरांत आसात. तातूंतली आंब्याची कोंड पुरवळ्यान ती आतां अस्तित्वांत ना. आमची वांयगणी पुरण दुऱ्याचे कोंडीचे तडीर आसा. फटी हेच कोंडीचे तडीर अर्दलीन पुरण करता अशें हांवें दाखयलां. जाल्यार आमच्या तारचे कोंडी वयर आशिल्ले धवळांतले कोंडीकडेन आशिल्लो राखणदार आजोबाक तो हात उखलता आनी कामाक सुरवात करता असो उल्लेख आसा. कारण तारचे कोंडीकडलो आजोबा हो जागृत देवचार आशिल्ल्यान लोकांचो ताचेर भावार्थ आशिल्लो म्हणपाचें म्हाका खबर आशिल्लें.

ही कथा बरयतना पुरणीविशीं कांय तांत्रिक गजालींची

म्हायती म्हाका तेवेळार एकठांय करची पडली.

१. पुरणशेतांचें काम जालां ताचो अदमास घेवन कितले पयलीं रोव दवरचो पडटा.

२. तरवो कुणग्यांत किल्लपाक घालतकच तो कितल्या दिसांनी रोपपापक तयार जाता.

३. पुरणीच्या भाताक कसले तरेचो रोग जातात.

४. कितल्या कुडवांची रोप घातल्यार ती कितल्या जाग्याक रोपपाक पावता आनी चडावत कितले खांडी भात पिकापाक शकता.

५. पिकेर कसलीं सुकणी आनी सावजां भात खांवपाक पुरण शेतांत येतात.

कथेचो शेवट थारिल्लो. आवयन सांगलां तसो निमाणें कडेन आडयाळो पावस हाडप. पावस घोम्यानी पडटा आनी मागीर न्हंयक उदक चडटा. पुरणी बुडटात. पुरणकार रडटात... हें सगळें तकलेंत आशिल्लें... पूण हें सगळें कलात्मक नदरेन मांडपाक जाय आसलें. पावस असोच अचकीत येता अशें दाखोवप म्हळ्यार पिशेंपणाचें. गांवातल्या मनश्यांक रूतू बदलांचें मुळावें गिन्यान आसता. सैमाच्या नेमांक धरून तांचे कडेन पारंपारीक गिन्यान उपजत आसता. तें गिन्यान म्हाका जाणून घेवपाक जाय आसलें. पावसाची सुलूस कशी लागता. पावस येवपाचो आसा हें गांविगन्या मनाक कशें कळटा. अशे तरेची विद्या विकशीत आसा काय ना तें हांव सोदपाक लागलो. ह्या वेळार हांव कांय जाण्ट्यांक मेळून आडयाळो पावस कसो येता ताचे फाटलीं कारणां कितें तीं सांगपाक लायलीं. म्हाका कांय म्हत्वाच्यो गजाली कळ्ळ्यो त्यो अश्यो.

१. पावसाची सुलूस बिळांत आशिल्ल्या बेब्यांक येता आनी ते आडपाक लागतात.

२. शेड्डो शिळोणी घालपाक लागतात.

३. कवड्या गिडगें पावसा योऽऽ पावसा योऽऽ म्हण रडपाक लागता.

४. जमनीतल्यान वाळटी वयर येवन उडपाक लागप.

रातची वेळ आशिल्ल्यान बेब्यांचें रडप सोयिरकर थारतलें अशें चितून हांवें तशे तरेचो प्रसंग हांवें कथेत चित्रायलो.

पावस खंयच्या नक्षत्रांत पडूं येता हाचीय खबर काडची पडली. कातवड, रोयणी आनी मागीर मिर्ग. जाण्टल्यानी दिल्ले म्हायते प्रमाण रोयणी ह्या नक्षत्रांत पावस पडटा पूण कालवड ह्या नक्षत्रांतूय पावस पडपाच्यो घडणुको आसात हें कळटकच त्याच नक्षत्रांत पावस पडटा म्हणपाचे हांवें चित्रायलें.

हांव कथा बरयतना वयर सांगिल्ले गजालिंचो खोलायेन अभ्यास करतां. म्हजी कथा समाजाभिमूख

आशिल्ल्यान ग्रामीण जिवनाचें चित्रण अचूक आनी तें वास्तवाक धरून आसचें अशें म्हाका दिसता. जायते फावट आमी लेखक ह्यो बारकायो सोदपाची तकालस घेनात. विशिश्ट समाजाचो एक विशिश्ट मनोवेपार चलि्लो आसता. बऱ्यो वायट समजुती आसतात. ताचे जिवन परंपरेत अणभवांची साठवण आसता. परंपरेन ताचे कडेन चलत आयिल्ले शिक्षण आसता. समाजचित्रणांत तें पडबिंबीत जावप म्हत्वाचें थारता.

हेर शाखां वांगडाच समाजशास्त्र, मानसशास्त्र आनी भासशास्त्र ह्या तीन शाखांचो अभ्यास साहित्यकाराक आसप म्हत्वाचो. मालू, गिरजुमावशी, भिसो हीं ह्या कथेतलीं हेर दुय्यम पात्रां. जो समाज जी भास उलयता ती भास तांच्या तोंडात घालप तितलेच म्हत्वाचें. ग्रामीण कथा बरयतना निवेदनाची आनी संवादाची भास ही वेगळी आसपाक जाय. आसप ही जमेची बाजू हांव सत्तरीचो म्हणटकच म्हजीं पात्रां म्हजे सत्तरीतले भाशेंतूच उलयतलीं. ती भास मागीर म्हज्या कोंकणी वाचप्याक कळूं वा ना कळूं ह्या मताचो हांव. संवादानाी वापरिल्ली भास हो कथेचो खरो प्राण. ग्रामीण चित्रणाक ती भास उबारी हाडटा. ते नदरेन हांवें म्हजे हे कथेंत सर्वसामान्य कश्टकरी मनशांची भास वापरल्या. देखीक :

'मियां तेंच इचारीक येयल्लो'

'बाबल अंदूं पुरणीक खोरें लायनाय'

'हरशीं म्हण तियां काय करतलय. हेगेर तेंगेर कामाक जळापतलय. कश्ट केल्यार पोरां तरी दोन दीस पेज जेयतलीं'

'इमाल उठगोऽऽ बाबी तियां उठानारे?'

'खंय रिगताय भितूर भितूर. भुरग्यांक केन्ना थण खाता?'

'फटल्याबाया खांदार पोयो बी मारून खडे हुळजाटलय?'

'इज पडल्या सगळ्यांच्या पुरणिनी. रेंवेच्यो तश्यो शेंकऱ्याच्यो राशी. पुरण आजून परक्यां आसा बरी. पिकाक कशी येता कोण जाणां'

कथा आनी कादंबऱ्यात भाशेचे प्रयोग करपाक खूब वाव आसता. पुराय जिणेचें चित्रण करताना कादंबरी भाशेचो पेटारीच उक्तो करता. समाजशास्त्राचे नदरेन संवादाची भास अभ्यासतात. जो समाज साहित्यांत आयला ताची भास ताच्या तोंडात आसप गरजेचें. हांवें म्हज्या साहित्यांत ह्या गजालिंचें भान दवरून लेखन केलां. आनी ते पोट घेवन गेले... हे म्हजे कथेंतली निवेदनाची भास सत्तरीतली आसा.

वेगवेगळ्या वाठारांतल्या लेखकांनी अशें केल्यार आमची कोंकणी भास सगळे नदरेन समृद्ध जावंक पावतली.

पयलो पावस. पावस पडटकच न्हंयच्या पात्रांत जावपी बदल हें सगळें हांवें लागींच्यान पळयल्लें. असो पावस पडटकच खोडां, ल्हान लाकडां आनी पुरणीच्यो शिताऱ्यो व्हांवून सकयल येतात त्यो हांवें जायते फावट पळयल्लें. तेंच वृश्य हांवें हांगा चित्रावपाचें थारायलें. शितारी ही मड्यार धांपतात तें 'कफन' अशें प्रतीक वापरून सुकड्याच्या पुरणी वयर घुंवता अशें कथेत दाखयलां. 'घोण आपले पांखाटे हालयनास्ताना मळबार भोंवर मारता, तशी शितारी वळा सांगातान पुरणीवयर कांय वगत घुंवत रावली.... आनी मड्यार धांपिल्ल्या कफना भशेन अळंग पातळ्ळी....' रातचो जोगूल मारन हरंदरानी पडपी पावस फटीक आनी फटल्याक अस्वस्थ करता. तीं दोगांय रातभर न्हिदनात. पावस केन्ना वसारातलो हाचीं तीं वाट पळयतात. सकाळ जातकच तीं न्हंयचे तडीर वचून उबीं रावतात. उदक भरून व्हांवपी न्हंयक पळोवन तीं भितरल्यान कोसळटात. उदकापोंदा आशिल्ली पुरण हें मडें आनी ते पुरणी वयर उदकाचेर घुंवपी शितारी ही मड्यार धांपपाचो कपडो.... आपलो घरचो कोण तरी मेला हे भावनेन तीं दोंगाय थंय उबीं आसात. अशें येवजून हांवें 'मळब उवतें जाल्लें खरें पूण फटी आनी फटल्याच्या सुतकी दोळ्यांत दडकार दडको कोसळटाल्यो.... असो काळजाक पीळ घालपी कथेची शेवट केला.

कथेक नांव दिवप हें भोव कठीण काम. तें म्हाका केन्ना बरें जमलेंना. कथा बरोवन जातकच ती साबार दीस नांव दी नास्तना तशीच पडून उरता. 'वावटळ' आनी 'वशाड' ह्या कथांक हांवें अशींच प्रतिकाल्मक नांवां दिल्लीं. हे कथेकय हांवें तशेंच नांवसोदून काडलें. काजरफळ म्हळ्यार कितें? कथा उजवाडा येतकच भाई मावजो आनी महाबळेश्वर सैल हांचो म्हाका प्रस्न. काजरफळ म्हळ्यार काजऱ्याचें कोडू फळ... 'वाटकुळें आसता तें आमी ताका काऱ्याफळ म्हणटात' सैलबाब म्हळें. कबाड कश्ट करून निमाणे फटी आनी फटल्याच्या पदरांत कोडू फळ असो विचार करून कथेचो बारसो केल्लो.

कथा बरोवन जातकच ती रोकड्या रोकडी उजवाडावपाक हांव दिना. ती कांय तेप कुसत घालतां. आनी कांय दिसांनी तिका उखलतां. आनी हालोवन पळयतां. म्हणटकच तातूंत गरजेचें ना तें झडून पडटा. कथा वाचप. परत वाचप आनी ती कोणाक तरी वाचून दाखावप हें हांव सुरवेक करतालों. सुरवेच्यो सगळ्योच कथा हांवें म्हजे आवयक आनी इश्टांक वाचून दाखयल्यात. ही कथाय हांवें म्हजे आवयक वाचून दाखयतकच ती दोळ्यांत दुकां हाडून रडल्या.

खुबशे लेखक आसात ते एक हाती कथा बरोवन

उजवाडापाक दितात. हांवें अशें केन्ना केल्ल्याची म्हाका याद ना. म्हजी पयली कथा 'वावटळ' ही तर हांवें पांच फावट बरोवन काडिल्ली. आतां हांव दोन तीन फावट तरी कथा वाचून पळयतां आनी तातूंत सुदारणा आसल्यार करतां.

आवयन सांगिल्ले घडणुकेच्या आदारान हांवें 'काजरफळ' ही कथा बरयली. हें खरें आसलें तरी २००२ वर्सा तिचो सात वर्सा उपरांत पुर्नजल्म जालो. त्या वर्सा असोच आडयाळो पावस आयलो आनी सगळ्यो पुरणी व्हांवून गेल्ल्यो. हांव ते वेळार धांवत न्हंयचे तडीर गेलों... गांवातले पुरणीकार तडीर रावून आपल्यो व्हांवत वचपी पुरणी नियाळटाले. म्हजे कथेचो परत जल्म जालो हाचो एक वटेन आनंद आशिल्लो आनी दुसरे वटेन लोकांच्यो पुरणी व्हावल्यो हें दुख्ख. गोरवांक गवत ना म्हण म्हजी आवय बडबडटाली आनी जाल्यार भात व्हावलें म्हण म्हजोभाव दादी इल्लेशें तोंड करून बशिल्लो.

२००५ वर्सा सावन गोंय सरकारान म्हादय न्हंयचेर वसंत बंधारे बांदपाक सुरवात केल्या. हे बंधारे बांदिल्ल्यान हजारांनी वर्सा चलिल्ली पुरण शेताची परंपरा आतां बंद पडल्या. २०१० वर्सा हांवें केल्ल्या सर्वेक्षणा प्रमाण म्हाका फकत पांच पुरण शेतां कसयल्लीं मेळ्ळीं. आमची वांयगणी पुरण २०११ वर्सा कसयल्ली ती आता २०१२ वर्सा पुरणकारांक कसोवंक मेळटलीच अशी ना. ताका लागून म्हजी ही कथा इतिहासाचे नदरेन खूब म्हत्वाची अशे म्हाका दिसता.

एप्रील १९९६ वर्सा जाग म्हयनाळ्यांत उजवाडा आयिल्ली ही कथा विद्या पै हाणी इंग्लेजीत अणकारीत करून गोवा टुडे ह्या म्हयनाळ्यांत प्रसिद्ध केल्या.

